

**A. SEBASTIAN MENDIBURUREN II.
MENDEURRENA**

SEBASTIAN MENDIBURUREN II. MENDEURRENA

Oiartzun, 1982-VII-17

Iñaki Irigoien, herriko Alkate jauna

Euskaltzain ospetsu,
Aita Mendibururen Bigarren Mendeurrenaren antolatzaile,
Oiartzuar eta gainerako emen bildu zeraten guztioi,
nere ongi-etorri eta biotzeko agurrik beroena.

Eta ongi-etorri eta agur auekin batera baita ere nere eta Oiartzungo erri osoaren izenean gure eskerrik beroena zuen Uztaileko lanerako erri au aukeratu duzelako. Eskerrik asko berriz ere eta gure euskara eta gure erriarentzat zuen gaurko eta betiko lanak probetxugarri izan ditezela. Zuen jardunaldi onek bereziki gure Oiartzungo erri au suspertu dezala. Ain ondaturik eta gutxiagoturik arkitzen dugun euskara au landutzeko eta mintzatzeko bultzagile bizkor gerta dezaigula.

Zuen bultzada bear bearrezkoa eta nai ta naiezkoa dugu. Gaur egun, zoritxarrez, gure ume eta gaztetxoek beren kaleko jolasetan eta ibillialdietan ez digute euskararik erabiltzen: etxerako eta ikastolarako bestetarako ez dute.

Or daukagu, erriaren sarreran, Rafael Pikabeak, Oiartzungo seme argi eta jakintsuak eraiki zigun Aita Mendibururen gizairudi edo estatua. Iñundikan ere Rafael Pikabea jaun ospetsu arek oroigarri au jasoerazi bazuen, Aita Mendiburuk *euskaraz* egin zuen lanagaitik izan zen. Gaur, kaleetan erdera gaiendurik entzungo ba-lu, eginaraziko ote zukeen? Ez nintzake baieztera ausartuko!...

Egia, gurea da egiteko au; gure errian euskara salbatzeko eginkizuna Oiartzunen bizi geranok dugu; euskara-zaletasun eta, batez ere, mintzatzeko oitura gure umeetan guk ezarri bear dugu. Bainan zuen argi-bideak, zuen bultzadak bear ditugu. Gaurko zuen ekinaldi au eztenkada eragikor bat izan dakigula!... Onela izango delako uste osoan... berriz ere, eskerrik asko.

Baita ere eskertu nai nituzke egun auetan elizako itzaldietan Aita Mendiburutaz ainbeste berri eman dizkiguten Juan Mari Lekuona eta Iñaki Arbelaitz jaunak: Aita Mendiburu izan zela ba-genekien, baina ain gutxi bere bizi-tza eta egintzetaz!... Aita Patxi Altuna euskaltzain agurgarriak eta Aita Doro-

teo Esnaolak ere (eta bigarren oni bere gaxotasunetik lenbaitleen sendatzea opa diogu) gure Aita Mendiburutaz ikerketa-lan sakonak eginak omen dituzte... onartuak izango direlako segurantzian ongi-etorriak izan ditezela lan auek!

Eskerrik, asko baita ere, Aita Mendibururen Bigarren Mendeurrena goratzeko gure artean izan ditugun guztiei: Korpus egunez umeen jaialdian parte artu zuten guztiei, Oiñatiko Abesbatzari, gure erritar organu-jole guztiz ospetsu eta trebe Joxe Manuel Azkue jaunari, xirulari yayo Begoña Agirreri, denei... Eta, zer esanik ez, batez ere, gau eta egun lanean jardun duten Batordeko denei eta bakoitzari. Eskerrik asko!

Eta besterik gabe, Euskaltzain agurgarriok, zuei entzuteko ixiltzera noa. Zuek duzute itza.

AITA MENDIBURUREN II. MENDEURRENA

Oiartzun, 1982-VII-17

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburuaren agurra

Xabier Aizarna Gipuzkoako Diputadu Nagusi jauna
Iñaki Irigoien, Oiartzungo Alkate jaun agurgarria
Aita Plazaola Jesuiten Loiolako Probintziaren Nagusia

Euskaltzainkideak.

Oiartzuarrak.

Ospakizun honetara hainbeste tokitatik etorri zareten Jaun-Andreak:

Arratsalde on denoi!

Hasteko, eta beste ezer baino lehen, eskerrak zuri, Oiartzungo alkate jaun horri, eskerrak Oiartzungo Udalari eta Oiartzungo herriari, Euskaltzaindiari egin diozuten gomita eta harrera ezin hobeagatik.

Bai. Euskaltzaindia Oiartzunera deitua izan da. Aita Sebastian Mendi-
bururen omenezko ospakizunetan parte har dezan deitua. Guztiok dakigunez,
hura hil zela berrehun urte oraintxe dira pasiak. Lehen mendeurrena ere han-
dikiro ospatu zela badakigu, orain ehun urteko *Euskal-Erria* aldizkariari
esker.

Euskaltzaindia, deitzen zaionean eta ahal duenean, pozik etorri ohi da
ospakizun hauetara. Zer xedez edo asmoz, esan beharrik ez dago: euskal kez-
ka edo arrangura gure herrietan pizteko, edo pizturik baldin bada, indarbe-
rritzeko.

Izan ere, euskararen ardura hartzeko sortua izan zen Euskaltzaindia, eta
gaur ere horretan dago. Eta horretarako —eta besteak beste—, nekez aurki
daiteke bide hoberik, hots, joan-denboretan euskara lantzen gailendu zirenen
izenak eta lanak gogoratzea bezalakorik.

Nortasun handiko herria Oiartzun. Euskalkiz nafarra, baina Gipuzkoako
zati bilakatua. Erromatarren denboratik sona handikoa.

Euskal idazle, hizlari, predikari, kantari, olerkari eta bertsolarien sehaska eta sorleku izan dugu eta dugu Oiartzun. Frantziskotar naizen aldetik, ezin ahantz nezake Aita Jose Kruz Etxeberria, Zarauzko Kolejioko Mixiolari eta euskal idazlea. Eta geroztik hor dira Lexoti, Lizaso eta Mitxelena bertsolariak, Lete kantaria eta olerkaria, Lekuona zaharra eta gaztea, Aialde, Berrondo... Bat baino gehiago, eta beharbada anitz, oharkabez edo ezjakinez aipatu gabe utziko nituen: barka.

Baina denetan famatuena Aita Mendiburu, noski. Ez naiz hasiko haren bizitze eta lanak kontatzen. Dakizutenez, hemendik urrun hil zen, Italiako desterruan, Karlos III.ak jesuitak Espainiatik kanpora egotzi zituelako.

Lan izugarri handia burutu zuen Aita Mendiburuk euskaraz. Bere bizi-denboran argitaratu zituenak ez dira hutsaren pareko; baina argitara gabekorik ere utzi zigun, eta horietarik zenbaitek geroago ikusi dute argia, eta, azkenik, beste zenbait orain Aita Altunak lehen aldiz atera ditu kalera. Eskerrak eta zorionak eman nahi dizkiot berari. "Euskararen Lekukoak" bilduma zenbaki berri batekin aberastu digu Aita Altunak, eta, hain zuzen, gaur ospaketa honetan egiten da obra berri honen aurkezpena.

Toki guztiz berezia eta apartekoa zor zaio, eta hala aitortu ere zaio beti Aita Mendibururi euskal literaturan. Gure idazle zaharreganako halako hoztasun eta gutieste bat zabaltzen hasi zenean, salbuespena egiten zen oraino Mendibururekin. Eta ez alferrik. Egokitasunak, garbitasunak eta euskararen baitako legeen begiratzeak hain harrigarriro eta maila nabarian distiratzen dute Aita Mendibururen obretan! Bai hiztegian, bai morfologian eta bai joseran ere egiazko maisu agertzen zaigu beti. Aurretik Aita Larramendik bidea erraztu eta zerbait lagundu ziola, hori ere ezin uka; baina ez gehiegi, zeren Larramendik euskarari buruz idatzi zuen gehiena erdaraz idatzi baitzuen. Dena dela, adiskide handiak ziren biak, nahiz eta hizkuntzaz kanpoko zenbait gauzatan beti bat ez etorri; adibidez, euskal dantzei buruzko erizpidean.

Baina gaur hemen ditugun hizlariak ni baino gaiago dira Aita Mendiburu eta haren obrei buruz mintzatzeko, eta hala don Manuel Lekuona jaunari uzten diot txanda.

SEBASTIAN MENDIBURUREN LENENGO LIBURUA IRAKURTZEN

Oiartzun, 1982-VII-17

Manuel Lekuona

Aita Mendiburu'ren lenengo liburua, *Jesusen Biotzaren Debozioa* izan zen. Eta liburuaren presentamenean, "bataioan", Aita Larramendik egin zuan "aitabitxitza" gomendiozko Karta Eskutitz baten bitartez.

XVI, XVII, XVIII gizaldian, liburu berriren bat azaltzen zanean liburuak bere sarreran olako Gomendiozko Kartak eramateko oitura aundia zan. Besteak beste, Axular'en *Gerok* ere olako Karta batzuek daramazki bere sarrerako orrialdeetan.

Mendiburu'ren lenengo Liburuak ere, olako Karta bat darama. Eta ez nolanaikoa: Aita Larramendi'rena: Euskeraren lenengo Gramatikaren eta Iztegi mardul baten egillea zan Larramendi Aitaren Karta. Gomendiozko, Gomendiozkoa. Aita Mendiburu, liburuaren egileari berari kezkarik aski eman zion Karta.

Alabantzi aundiak ematen zizkion, izan ere, Aita Larramendi'k Mendiburu'ren liburuari. Eta gure Aita Mendiburu kezketan sartu zan. Arrokeria geixko ez ote zan, alegia, bere Liburuaren lenengo orrialdean, oitura ala zan arren, alako alabantziak jartzea. Gure Aita oyartzuarra ez bait zan, bere iza-tez, alako protagonismo-zalea. Orregatik, aren lenengo asmoa, Karta alabantzioso ura ez argitalzea izan bide zan.

Bañan, arrazoibide guziak alkartuta, aizkenean burua baiezkora makurtu bear izan zuan.

* * *

Izan ere, alde batetik, Liburuaren gaiak ala eskatzen zuan. Gai berria zan; Jesusen Biotzaren Debozioa, XVIII gizaldiko urte aietan, debozio berria zan oraindik emen oietan. Apio on batzuek bear zituan. Umezurtz azaltzea etzitzaion konbeni.

Bestalde, Aita Larramendi'k berak ere, baldintza-kondizio ortan bidali bide zion bere Karta ura, bere adiskide oyartzuarrari: kezkarik gabe bere

Liburuaren sarreran argitalteko kondiziotan. Etzegen dudarik. Karta argitaldu bearra zegon, nai bazuan eta ez bazuan.

* * *

Bestalde, Aita Mendiburu'k berak ere etzeukan segurantzi aundirik, bere Liburuaren balioari buruz. Zalantza biziak ere, bai, ba zituan; lenengo aldia zan gure Aita oyartzuarra liburu-argitalte-kontu artan sartzen zala. Etzekian zer arrera egingo zitzaion irakurtzalleen artean bere lenengo idazlanari. Alde ortatik ere kezkek alde batera utzi bearra zeukan.

Aita Larramendi'ren alabantziak gora-beera, Karta argitaldu bearra zegon. Eta argitaldu ere ala argitaldu zan; eta geroztik argitalte guztietan beti ere Aita Larramendi'ren Gomendiozko Kartarekin argitaldu izan da gure Aita Mendiburu'ren lenengo "xemea".

Aita Mendiburu'ren lenengo Liburu onen inguruan komentario batzuek egiteko asmoa izan nuan nik iñoiz: "*Jesusen Biotzaren Doboioa irakurtzen* izenburu izan zezakean komentario labur bat.

Kontu egin dezagun, Liburuaren beraren komentarioa egiten ari gerala, Larramendi'ren Karta komentatzen ari geran artean. Ean degu nolako kezkek eman zizkion gure Aitari, Karta bera kritika bat da; Aita andoindarrak bere garaian ikusten zuen euskeraren egoeraren kritika bat. Kritika ortan Aita Mendiburuaren euskera "Euskera Eredutzat" ipintzen du gure A. Larramendi'k. Euskera garbia. Bañan, bere garbian, erderazko itzik gabe, Jesus'en Biotzaren Debozioaren gauzarik "gei, mee eta ondatsuenak" garbi explikatzekeo gai dan euskera. Euskeraren balioaren apolojiarik ederrena izan ziteken Liburu bikaña. Apolojia ori egin bearra baitz zegon euskaldunen beraen artean ere ez erdaldunen artean bakarrik; baitu zenbait euskaldunen artean ere.

Orixe zan, izan ere, Aita Larramendi'ren apoloji-gai klasikoa, bere bizi-tza guziko apeta eta ametsa: "Euskera gai zala gauza guzi oietarako eta geiagotarako ere"; eta gauza orren pruebarik argiena, gure Aita Mendiburu'ren lenengo Liburua zan; berak zioen bezela: "Egia onen ikusbidea, zure Liburu au izango da".

Ori da izan ere, asi ta buka, Kartaren mami, muin eta gai guzia. Ez, ordea, Mendiburu'ri loxintxa egireagatik. Bion artean ba zituzten beren asarretxoak, beste zenbait gauzetan: dantza-gaietan, adibidez, Bañan ez, iñolaz ere, oyartzuarraren euskeraren gai ortan; ortan biok oso "a dos zetozen". Konbeni ere, bai, gai ortan, gramatiko andoaindarrari, euskeraren etsaiak eta adiskide txepelak ankapean zapaltzeko.

* * *

Orain, aurrera jarraituaz, Kartaren Kritika egin nai badegu —Karta irakurri alean, irakurtzeak buruan egiten dizkigun atximurrak agertu nai baditu-

gu— lenengo agertzen zaigun gauza, Larramendi'ren euskeraren ezaguera sakona da; ezagun du, gramatika-egille dala; arrigarrizko ezaguera, aditz-joku sintetikoan agertzen du batez ere; gaur aditz-joku sintetikoa galduta duten zenbait aditz-berbo, berak sintetiko-eran, “aire ta bote” parra-parra jokatzeko bait ditu. Ikus, onako troxu au: “Ark erakusten dizkitzu... debozio oni *dariozkan* (“jario”) zeruko ondasunen iturburuak. Itzetatik agiri dezu, nola *dizekan* (“izeki”) zure biotzari; ta *eztarauskiola* (“erausi”) mingañari, barrunbeari *dirakiena* (“irakin”) ta gañez *dariona* (“jario”) besterik”.

Lau errenkadako paragrafo berean, lau aditz, sintetiko-eran jokatuak: *jario*, *izeki*, *erausi*, *irakin*...

* * *

Larramendi'ren Karta famatua, Liburuaren 1882'gn. argitalmenean, Aita Ignazio Arana batek erderatua azaltzen da. Askatasun apur batean erderatua. Bai bait ditu utsune ta oker batzuek, guk emen, iraisean, zuzentzen saiatuko geranak.

Begira nola erderatzen duan, gure troxu ori: “El os muestra... los manantiales de celestiales riquezas que de sí *brot*a esta Devoción... Bien se os ve por las palabras, aquello mismo que en vuestro corazón *sentis*, y que no *habla* y expresa otra cosa la lengua, sino lo que habla y *bulle* en el interior”.

Erderak ez bait du emen, euskerak duan graziaren laurdenik ere.

* * *

Bañan, graziaren gabeziak gañera, bai bait dago or beste zerbait ere: aditz-berbo bat gaizki erderatua; euskeraz *nola dizekan zure biotzari* dion troxu ortan, alegia; *dizekan* ori ez bait da “sentir”, “arder” baizik: “cómo ARDE vuestro corazón” (“cómo LE ARDE a vuestro corazón” obeto) *izeki* “arder” aditza, sintetikoki (*dizekan*) jokatuaz. “Por las palabras se os conoce cómo se LE ARDE a vuestro corazón...”.

Izan ere, Aita Arana'k Larramendi'ren textoa idaztean, ez cu idazten “dizekan”ik, beste nunbaitetik sortu duan “ditxekan” bat baizik, eta erderatzekean, “sentir” esaten du bat, “arder” baten ordezu...

* * *

Bañan ez bait da ori bakarrik; itzen batzuek galdu ere egin zaizkio gure Aita Ignazio Arana'ri, bere lanean ari dala.

* * *

Aita Ignazio Arana'k, orain eun urte, Tolosa'ko Eusebio Lopez'nean Liburu onen argitalmen berri bat egin zuan bezela, andik urte batzuetara —1900'gnean— Edward Spencer Dodgson batek beste argitalmen berri bat egin zuan Donostia'n del Pozo'renean.

Argitalmen au, lenengo argitalmenaren *fac-simil* bezala egin zan, Liburuaren orri-alde guztiak lenengoaren antz-antzekoak egiñak.

Guk, ordea, bi argitalmen oien artean zenbait diferentzi arkitzen bait ditugu, irakurleak ere ikustea nai genduke, garrantzi aundiko diferentzi bait derizkiegu.

Begira grafikoki, lenengo orrialdeetan arkitzen ditugun diferentzi oiek.

Ikus.

Dodgson:

“Arc eracusten dizquitzu gai aundi onen sayets guztiac; arc egoqui santuac; *arc ecarrai ezti ezti gozo gozoac*; arc guizonentzat debocio oni dariozcan Ceruco ondasun iturburuac.”

A. Arana:

“Ark erakusten dizkitzu gai aundi onen sayets guztiak; ark egoki *zentzuak*, ark gizonentzat debozio oni dariozkan zeruko ondasunen iturburuak.”

Argi agiri danez, Aita Arana’ri parrafo ontan troxu bat osorik galdu egin zaio: *arc ecarrai ezti ezti, gozo gozoac*.

* * *

Bañan ez bait da ori bakarrik; parrafo ortan bertan, itz batzuek gaizki erderatu ditu; askatasun geixkoz gañera, bi itz auek gaizki aditu ditu: *egoki*, aditz-berbo egin digu; eta aren ondorengo *santuac, zentzuak* irakurri digu.

* * *

Egoki ori or ez da aditza; izen sustantivo bat baizik; *egoera, disposizio*-edo. Eta ondorengo *sentzu* ori, ez da *zentzua, santuac* baizik; *egoki, disposizio santuak*; Dodgson’en textoak dakarren bezelaxe. Aita Arana’k askatasun geixko artu du, *santu* oiek, *zentzu* egitean.

Gañerakoan *egoki* ori, naiko garbi aditz ez baño izen sustantivo bat da, goraxeagoko *sayets* bezela, eta beeraxeagoko *ekarraiak* eta *iturburuak* bezela: *egoki santuek*= “disposizio santuak”.

Parrafo au, goragokoaren “anplifikamen” bat da: lau zatidun amplifikamen bat; lau zati, aditz-berbo baten mendean: *sayetsak* = circunstancias; *egokiak* = disposiciones; *ekarraiak* = frutos; *iturburak* = manantiales. Dana aditz baten mendean, *erakusten* diskitzu baten mendean.

* * *

Egoki eta *ekarrai* itzak gaur, bere ortan, ez dira arkitzen iztegieta. Bañan edozeñek daki, *egokitik dispoziziora* oso bide laburra dagola; eta berdin, baita *ekarritik fruitura* ere. Eta neurri ortan, parrafo orren muña erderaz, an edo onelako zerbait da:

“El os muestra los lados todos de esta sublime materia; El las santas disposiciones; El los suaves y dulcísimos frutos; El los manantiales celestiales que manan de esta devoción a los hombres.”

Ola, parrafoa biribilduaz, askatasun apur batekin.

* * *

Kritika oni beroni jarraituaz, esan bear degu, baita, beste gauzatxo bat ere, Aita Larramendi Gramatiko on bat bezala asko abonatzen ez duana; bere Kartako troxu au, alegia: “Etzinioke ain argi ta garbi sail oni ekingo, Jainkoak eman EZPAZIZUN, Jesusen Biotzarekiko dezun jaiera ori, ain bizia ta sutua”.

Troxu ontan, ez dakit, nola bere euskal-belarri andoaindarrak protesta-rik egin etzion Aita Larramendi’ri. Areago oraindik, bere gramatikazko jakinduri aundiak. *Quandoque bonus dormitar Homerus* gertatu zizaion nunbait: “Homero bera ere, aldiz-aldiz loak artzen duala”...

Gramatiketan *consequitio temporum et modorum* esan oi dana, oraingo ontan ez du bear bezela gorde Andoain’go Gramatikoak. Konturatu bear zuan, troxu ori, dana-dan, modo *subjuntivo condicionalean* sartua dagola (“etzinioke ekingo”); eta, kontrara, bukaerako “Jainkoak eman EZPAZIZUN” ori *modo indicativoan* dagola; eta orregatik olako troxu batean beti ere guk, *indicativoko* “ezpazizun” ez baño, *subjuntivoko* “ezpalizu” esaten degula.

“Jainkoak eman ZIZUN”, “Jainkoak eman EZPAZIZUN” *modo indicativoan* daude. *Subjuntivoan*, aditz-jokoa beste bide batetik dabil: “Eman balit, *balizu*, balio”. “Eman ezpalit, *ezpalizu*, ezpalio”...

* * *

Gauza bera esan bait diteke, “etzinioke ekingo”ren eta “eman ezpazizun”en artean arkitzen ez dan *consequitio temporum en modorum gatik* ere: *etzinioke* “geroan” dago; *ezpazizun*, “leenean”.

* * *

Ortaz gañera, bai bait genioke beste zerbait geiago ere esan bearrik, gure Gramatiko andoaindarrari, eta arekin batean baita gure Mendiburu’ri ere, Gramatika-kontuan; eta konkretuki, Sintaxis-gaian, *conjunctio* diralako gramatikakizun batean; Beterrian itzetik-ortzera ta txitian-pitian erabiltzen dan conjuncio bat aipatu ere ez dutela egiten beren idaz-lanetan: BAIT partikula, partikula causal explicativo jator-jatorra.

Aita Larramendi'k bere "El imposible vencido" deritzan Gramatikan, aipatu ere ez, eta aren ondorengo ta eskolako, ez Aita Kardaberatz'ek, ez Aita Mendiburu'k beran idaz-lanetan bein bakarrik ere erabili ez.

Bear bada, Larramendi andoaindarrarengan eta bere denboran, etzan ain arritzeko a Andoain, orduan oraindik, ain Beterri jator egiten etzalakodo Beterriko esaerak —eta aien artean gure BAIT ori— etziran Andoain'en ain itz erabiliak. Eta orregatik nunbait Gramatikoak etzuan aipatu bere Gramatikan; eta aren ondotik, ezta aren bi lagun Jesuitak ere beren Liburuetan; bestela beintzat —Larramendi'ren itzalez izan ezik beintzat— ez da konprenderrexa, Mendiburu batek, batez ere, ez erabiltzea, ain "oyartzuarra" dan kausal-itz jator-jator ori; Axular'ek txitian-pitian erabiltzen duan elementu ori... Eta gure Mendiburu'k ez bere "Jesusen Biotzaren debozioa"n, ez "Oroitz-gaietan" ez "Sermoi-Homiletan"...

* * *

Gauza ontatik nik beste ondoren bat ateratzen bait det: Euskera guztia ez dagola gure idazleetan, gure Klasikoetan; gure idazleak etzutela beren idaztietara jaso Euskera dana; gauza asko pasa zitzaizkiela, beren Idaztietara, beren Liburuetara jaso gabe.

Izan ere, beren idazti-lanak erderazko "ereduai" begira egin zituzten sobera; eredu oietan ikusten zutena bakarrik jaso zuten beren idaz-lanetara, Literatur-lanetara; gure Euskera osoak, ordea, gauza asko izan, erderatan arkitzen ez diranak, zenbait elementu sintaktiko, batez ere; ola, adibidez, orain eskuartean darabilgun, *conjunctio causalis* "bait" au, *conjunctio causalis explicativa* esan diteken "bait" sorgin ori, ez Latinean, ez Grekoan, ez Gaztel-erderan gure Larramendi'k berak bere Gramatikarako berdiñik arkitu etzion gramatika-atal txiki sorgin ori; eta, Larramendi Maisuak bere Gramatikan lekuri eman etziolako, nunbait, gero aren jarraitzalle zintzo ziran Kardaberatz batek eta Mendiburu batek ere beren Liburuetan sartu etzutena.

AITA MENDIBURU'REN URTEA (liburua)

II. Zatia

Euskerari buruz

"Aita mendiburu'ren lenengo liburua irakurtzen"

Bukatzeko

Orain, bukatzeko, gertakizun bat esango dizutet. Orain berrogei ta ama-bi urtekoa. Bergara'n gertatua. Euskeraren bizitzarekin zer-ikusi aundi dua-

na. Egun otan, ain zuzen, eskuartean darabilgun problema garratzarekin zerikusi aundi: Euskeraren “il-biziko” problema.

* * *

Bergara'n Eusko Ikaskuntzak bere bi urtez-beingo Batzarrak zituan. “Arte Errikoari buruzko” Batzarrak: *Arte Popular*.

Nik Itzaldi bat nuan. Itzaldiaren gaia, *La Poesia Popular*: “Poesi Errikoa”.

Lexoti zaarra eraman nuan nik, kantari-ekipo batekin, nere teorien praktikalari bezela. Lexoti'k Toberak kantatu bear zituan, batez ere.

* * *

Bergara'ko Kontzejuko Areto Nagusian genduan Itzaldia. Eta baginjoazen kalean zear Kontzejura. Eta or ateratzen zaigu taberna batetik gizon bat. Bertsolaria. Elorrio aldekoa. Bizkaitar jatorra. Gizon praktikoa. Praktikoki mintzatu zitzaigun. Bertso biribil batean, bere bertsoaren bukaera onela bota zuan:

Lengo Legeak akartezpoguz
ilgo iagu Euskeria.

Euskeraren alde guk darabilzkigun lanak gora-beera, alegia

Lengo Legez ekartezpoguz
ilgo iaku Euskeria.

Itz bitan, Euskeraren “il-biziaren” problema garratza.

* * *

Gure Koplari Lexoti'k, gauza pixka bat ausnar-ondoren, onela erantzun zion:

Gaur goizetikan Oyartzun eta
arratsaldian Bergara...
Geldi daudenak, ez dakit, bañan
gabiltzanak bizi gara,
Lege Zar gabe bildur zara zu
ilko ote zaigun Euskara;
dabillen arte ez dago illik,
atera zagusun plazara

* * *

Bi egoera, bi ariera antagonikoak? —Ez inolaz ere, elkarren osagarriak baizik.

Euskalerrian danok euskeraz mintzatzea, ori da “Euskera bizi izatea”.

Eta ori, gure Gobernuaren Dekretoz lortu aal baledi, gauza erreza litza-ke. Bañan ez bait da Dekreto-gauza. Euskaldun bakoitzak, *motu proprio* egin bearreko gauza da; *motu proprio*, kontzientziaz, euskalkontzientziaz.

* * *

Ala ere, Euskal-kontzientzi orri, bein sortu ezkeru, Gobernuak lagun-tzea, bultzatzea, ori bai; Gobernuak bere Dekretoan bidez zenbait Instituzio sortuaz, *indirecte*, bañan ausarki lagun ta bultza lezake. Instituzioak: dala Irakaskintzan, dala "Medios de Comunicacion" diralako ortan, dala Administrazioan...

Guzti ortan Gobernuak eta Politikak asko dezakeala, ez dago dudarik; eta Instituzio oiek Errietan sortzen duten giroak, asko lagun bait dezaioke, Erriaren baitan, Euskeraren aldeko Kontzientzi ta *motu proprioari*. Bata bestearekin.

* * *

Eta, ain zuzen, ori bide zan, Elorrio'ko Bertsolariak ikusten zuana. Gobernuaren egitekoa, arazo ontan.

Bañan, gauzaren bukaeran, zertarako? Gure Lezoti zaarrak eskatzen zuanerako: Erriari bere Izkuntza zaarrean mintzaerazteko, mintzaera zaarrean iraunerazteko. Erria Euskeraz mintzatzen dan arte, Euskera BIZI BAIT DA.

Dabillen arte, ez dago illik;
atera zagon plazara.

MENDIBURU ETA LARRAMENDI

Oiartzun, 1982-VII-17

K. Mitxelena

Mendiburuz eta Mendibururen lanez, zahar eta berriez, esatekoak esanak daudelakoan, goraxeagotik hartuko nuke nik gaia hemen mintzatu behar dudanez gero pixkaren bat bederen. Eta Mendiburu baino gorago, eta beste orduko eta geroko beste hainbeste baino gorago orobat, Aita Manuel Larramendi daukagu, euskal gaietan.

Zenbaitek esan dezake eta zenbaitek esango du euskal idazle kaxkarra izan genuela andoaindarra, euskara ia ixil-gordean baizik erabili ez zuena, testu zaharrei Telletxeak gehitu dizkienak aintzakotzat hartzen baditugu ere. Erdaraz idatzi zuen gehienbat, guztiok dakigunez, eta ausarki bezain ederki, gaztelaniaz batez ere. Alde horretarik idazle bezala zor zitzaion zorra, egia esan, ez zaio oraindik aitortu, baina hori behar bada askok Barojari ukatu dionaren pareko arrazoiengatik gertatu da: erdara itsuski, tankera gaiztoan erabili omen zutelako. On da gu ere erdaraz mintzatzea, ahoz eta izkribuz; beheko mailatik goraxeago ezin igo gaitzkeelakoan, halaz guztiz.

Nolanahi ere den, utzi dezagun oraingoz erdaldunentzat aipatu dudan erdal kontua. Haatik, azpimarkatu behar genuke agian nabari dela erdaraz ugari bezain euskaraz urri mintzatu zen Larramendik ondorio ageria izan baldin bazuen, eta euskarari zegokionez izan ere, erdarazkoak ez direla nahi eta ez kaltegarri euskarazkoentzat. Probetxuzko ere gerta daitezke, agi danean.

Harek sortu zuen giroan hazi ziren Mendiburu, lehengoa eta oraingoa, Kardaberaz, baita Basterretxea eta Gamiz bera ere, urrutitik bederen. Lehenbiziko biek izan zituzten Larramendirekin errietaldi aski larriak, baita hizkuntzari dagokion aldetik ere. Maisu eta gidari izan zuten beti, halaz guztiz, hizkuntzaren arloan bestetan baino gehiago. Eta hori euskaraz deus gutti idatzia genuelarik! "V. Rev. que ha escrito a la maravilla y tantos libros sobre el bascuence y del bascuence —erantzun zion behin batean Kardaberazek—, ni uno ha escrito en bascuence. ¡Ojalá hubiera escrito muchos y muchos sermones y aun más doctrina! Nos hubiera hecho a todos otro favor mayor y nos hubiera enseñado prácticamente a hablar, escribir, etc." Ik. J. Ig. Tellechea Idígoras, *Anuario del Semin. "Julio de Urquijo"* 2 (1968), 3-31.

Andoaindarraren eragina ez zen gainera, eta beharrik, Konpainian gelditu, Larramendi hil bezain laster bidali baitzituzten aurrean jesuitak, besteak beste. Hor dugu, urrutirago jo gabe, Ubillosen “Hitz aurrea”: “Eusqueraz dorausquizunean, eusquerazco hitzac ez badarabiltzatza, zure erausia hitzunea, edo *barbarismoa* dala esango dizue; ta hitz bacoitza, dagocan toquian sartzen ez-padezu, zure hitz-jàrio[a]ri araututsa, edo *Solecismoa* deituco dioe. Bost onelacò enzuten degu eusquerazco sermoietan! Ala baña, zori gaiztoan dacusun bezala, euscaldun guichic necatu nai dù eusquerazco hitzac billatzen, ta bacoitza bere toquian ipintzen. Eusquerazco hitzac ongui ez-padirudi, edo oitua ez pada; hurà utzi, aren ordean artu diteque, arc esan naiduana, adirázteco adiña dan, beste bat.” Barka, mesedez, aipamenaren luzea, ez baitut sartu euskera hobeá besteren bizkar erabiltzearren. Horko irakaspenak, eta ez zenbait hitz (*hitzunea, araututsa* eta are *hitzaurrea* bera) bakarrik, Larramendirenak baitira, geroxeago ikusiko dugunez.

Segiziokoen artean ez daude soilik bere garai eta garaitsukoak, ezta, ez alderatzeko ere, alde honetako euskaldunak: hangoen idazkiak, zori gaiztoz, hemengoak ez ezik, ez ditugu ongi ezagutzen. Aski izan bekit, nabarmenentako bat ahotan hartzeko, Haraneder-en gaitzizenez dabilzan Harrieten Lau Ebanjelioak: hiztegia ez baitute segur aski Dassance-gandik jaso. Hiribarrenek, ordea, fama txarreko hiztegiari egotzi beharko dio Larramendiren zordun agertzea. *Eskaldunac*-en darabiltzan hitzak ez baititu, oker ez banabil, mugaz honunztik bildu.

Nekerik gabe ager daiteke zer nahi izan zuen Larramendik euskarari, euskara idatziari, buruz. Euskarak burua jasoko bazuen, bere lagunak idatzi zuen bezala, premiazko iruditzen zitzaion, gure alde honetan batez ere, artean ez bezalako euskal prosa erabiltzea: garbiagoa, jatorragoa, apainagoa. Hizkuntzaz kanpoko xedeei —Elizaren eginkizunei, batipat— begira zegoen jendeari, ez zitzaion gehiegi kostatzen, erraztasuna lagun, euskararen izaeraz eta egoeraz atzentzea. Berak eskatzen zuena, hizkuntzarekiko arreta gaiarekikoaz gainera, lortu zuen, besterengandik lortu, idazlerik onenengandik. Hementxe dugu lekuko, inora mugitu gabe, bere saioak gerora ere hobetzen aritu zen Mendiburu.

Larramendik berak maila jasoagoa ipini zion bere buruari: sermoiak sermoi, Mendibururen lehen liburuan ageri den gutunak gerorako utzi zuen ereduá. Bazekien, noski, goregi zegoela orduko entzule-irakurleentzat; bazekien, eta horrexegatik behar bada hain guttitan eman zion euskarari amore. Hor gelditu zen, beraz, marka ahal zezanak, ahal zitekeen momentuan, berdín eta gairi zezan. Hitz neurtuz egin zituenez hobe genuke beste batean mintza. Inoiz esaten zenez, berez behar Billabonako.

“Dotrinaren” bidez ahalegindu omen zen Larramendi, Kardaberazek arestian esan digunez, euskararen inguruan, euskaraz ez bazen ere, mintzatzén. Hortik sortu ziren, gainerakoén gainetik, gerra-aurretik *Ezina egina* itzuli zuten *Arte-a*, eta Hiztegi hirukoitza, Euskaltzaindiak behin batean erabilia bestetara aldatzeko baimena ematen badidazue, eta horietarik irabazi

zuen Arakistain eta Gandararen esker ona, berarekin harremanetan jardun zirenak baizik ez aipatzeko.

Larramendik ongi ikasia zuen, iparraldetik hegoaldera zetozen Akademiaren garaian bizi zelarik, euskarak ere, hizkuntza landuen sailean sartzeko, neurri, lege eta erregela jakinak behar zituela, idazle eta hizlarien artean (predikarien artean, gurean) onaturik zabalduko zirenak. Honelaxe neurtuko nuke nik Aita Manuelen ekarria lanbide honetan:

1. Ez dirudi deus berririk atera zuenik grafia kontuan edo deus gutti, ezer atera bazuen. Aurkeztu zituen apurak berak ez ziren beti ontzat emanak izan eta Kardaberaz dugu besterik gabe diodanaren lekuko.

2. *Arte*-a morfologiaren barrutian dago ia-ia mugatua: gramatika, paradigma bihurtu zaio, paradigma bilduma hobeki esan. Formak erakusten dizkigu formen erabilera baino areago. Adinkide ezezaguna zuen Urteren aldamenean, urriago delarik agian adizki kontuan, ordena argia azaltzen du liburuan barrena. Gehiago dena, ez da txokozale donibandarraren gisan. Bere hirikoen orde z bere euskalkiko argitasunak agertzen dizkigu, eta Gipuzkoako euskalki hori berak begiz joa da, Beterri aldera. Badaki, ordea, euskalki bat baino gehiago dituela euskarak eta saiatzen da ahaleginean beste dialektuen berria zabaltzen.

3. Larramendik nahi zuen euskarak hitz-altxor ugariagoa eta garbiagoa behar zuen izan. Ugaritasunaren bazterrak kanpotik ezarriak zeuzkan aski baitzuen euskarak, baita gehiegixko ere, erdaraz Real Academia agertu berria zuen hiztegiari ordain zuzenak ematea hitzez-hitz. Garbitasunari zor zitzaizkionak ere kitatu behar ziren, ordea.

Nahikoa litzateke goiko Ubillosen hitzak berraiapatzea zertaz ari naizen norinahi esplikatzeke. Gogora, bestalde, zer dioen Villasantek, *Hist. de la liter. vasca*², 121, J. M. Zabalaren ondotik, Otxoa de Arinen dotrinaz ari dela: "Ciertamente..., echa constantemente mano de voces y vocablos castellanos hasta límites inverosímiles... El hecho es, por lo demás, normal en otros escritos de la época. Mérito indudable del P. Larramendi fue el haber contribuido eficazmente a liberar al vasco escrito de esta servidumbre respecto del castellano en materia lexical."

Hiru bide bederen zabalik zeuzkan hutsarteak betetzeko:

a) Lehenbizikoa litzateke berez irekiena eta ez da horrela gertatzen. Berdin genuke hangoa edo hemengoa izatea hitza euskarazkotzat jotzeko, euskaldunek erabiltzen dutenez gero, baina ez da hori gertatzen, eta etxeokak ere, zertxobait itxuraldaturik ageri bazaizkie, ez dira gauza ezagutzeko. Ik. *Arte*, 389 hh.: "Lo que es de admirar es, que aun hasta los nombres más obvios se les hagan difíciles, por sólo mudar el caso, dexar el artículo, y otras variedades propias de la Syntaxis. Dirán fácilmente lo que significa *zori oneán*, como también *eché onean*; pero si se les pregunta que es *zori-á*? res-

ponden *nic daquit bada*, que no lo saben: *eté cer oté da eche-á?* Ori badaquigu: *Zori-ónac*, eztet aditzen; *eché ónac*, bai. No puede imaginarse menos reflexión... Badaquizu cer dan lenena? jaquin bear bada; *aurreán doaná, edó dagoená*; oró bat da *lendaviccoá*. Etá badaquizu, cer esan nai duen *goi lenén?* ez nic; cer da *goi ori?* Atózea, diozúnean *goierriá* edó *goierritár*, cer esan nai du *goi orréc?* Orain badá sínis nazázu, ezdaquizulá euscáraz, eta aimbát guichiago daquizulá, ceimbat gueiágo uste dezún.”

b) Euskarazkoei, nondinahiko direla, eskuak zabaltzeaz gainera, beste bidea, zabalagoa agian, hartu du Larramendik, aipatu pasarteetan bertan nabari denez. Euskal hitzen adiera, testu-inguru berriak hautatuz, nahi edo ahal adina hedatu behar du. Nola lor bestela delako *goi Lenén* hori “Príncipe Augusto” bihur dadin? “*Lenén* —azaltzen digu Larramendik—, ori berá esan nai deu *Príncipe*, nolá Latinéz badiogú, *principem locum tenere*, lenéngo lecuá, edó lecu lenená iduquitzea, euquitzea. *Lenén goiá*, goitua, goicoá, goratuá, orobatézcoac dira hitz oec (synonimos): eta emén ez hitzai, báicic hitzaquin esán, edó adierázo nai degunari oartú bear gátzaizca.” Adiera berriak ezezik, etxeko ondasunez baliaturik hitzak ere sor daitezke. Ik. leku berean “*onesguná*, onetsi, amatú, maitatu; etá andic *onesguná*, amorea, maitetasuna”. Hitz eratorri horrek ez du, egia esan, etorkizun aberatsik izan, *et pour cause*. Jokabidea, ordea, Oihenartek eta Pouvreaux ikusi zutena, ederki ematen du aditzera.

c) Larramendik bazekien, eta idazten ari ziren imitatzaileek hobeki, zerbait eta zerbait baino gehiago gorde (eta are hartu) behar genuela aldameneko hizkuntzetarik. Prest zeuden, aspaldidanik fidatuei eusteaz gainera, zor berriak ere egiteko mailebu bitartez, beharraren beharrez eta hoberik asmatzeko sormena ernatzeko modurik aurkitzen ez zenean behinik behin. Horrelako okerrak zuzentzeko tankera egokia Larramendik gehitu eta zabaldua zuen, ez aitzindaririk gabe: zorrak hartzeko bihurtzea. *Artilleria* erabiltzen genuen eta erabileraren zuzena honelaxe erakusten zaigu: “viene de el Bascuence *arte*, *rectitud*, y de *illeria*, enfermedad, y golpe de muerte”, “*artilleria*, *sutumpa*, *sutumpadia*”. Nik ez dut inondik ere uste, arrotzek maizenik uste dutenez, zinetan eta benetan hartzen zituela Larramendik honelako ateraldiak. Erdaldunek sinesten ez badiote, hor utzi du, *sutumpa(dia)*-ren itxuran, garbiago dirudien zerbait.

Nolanahi ere den, Larramendik argi eta garbi aitortu zuen asmatzea zilegi zela, edozein hizkuntzatan bezala, “voces facultativas” direlakoetan, hots, alemanez *fachsprachlich* (eta hemen orain *berezituak*) omen direnak.

Jakina da nola iraun zuen honen izenak eta omenak, Astarloaren ondoan gelditzen zelarik agian gramatika eta etimologia gaietan, duela ehunen bat urte arte. Baita ere nola gero, hemengoaz ari naiz, bat batean aldatu zen giroa eta bestelako eguraldia sortu. Arana Goiri eta Azkue ez ziren talde berekoak euskarari buruz, baina bat etorri ziren, nor baino nor amorrotuago, Larramendiren kontra, eta bi orien inguruan bazen noski jende gehiago, lehen

mordoskaka eta gero samaldaka. Zerbaitek, orain ukituko ez dudan zerbaitek, ekarri zuen bestetan etsai edo zirenen erabateko ukamen hori.

Mendiburu berriak Larramendi gogorazi dit. Eta Altunak, zeharka nahiz artez, "Larramendiana" berria ere idatzia eta argitara emana eskaini digu.

MENDIBURUREN IDAZLAN ARGITARAGABEAK

Oiartzun, 1982-VII-17

Patxi Altuna

Jaun-andreok:

Mendibururen bi liburu berri hauen prestatzailea izan naizenez gero, gaur Oiartzungo herriak eta Euskaltzaindiak elkar lanean, bere seme prestuari lehenak eta XVIIIgarren mendeko euskal idazlerik onenetakoari bigarrenak, eskaini nahi izan dioten omenaldi honetan liburuen aurkezpena egin dezadan eskatu didate eta ezin uka dezaket pozik hartu dudala neure gain eginkizun hau. Orain esango dizuet zergatik.

Duela ehun urte ere lehen mendeurrena, aurten bigarrena bezalaxe, Uztailaren 17an, gaurko egun berean, ospatu zen Oiartzungo udaletxean. “A las cinco y media”, zioen Pedro Soraluzek biharamoneko Uztailaren 18ko, *La Unión Vasco Navarra* albistarian, “tuvo lugar en el Salón de Actos de la Casa Capitular el certamen literario en honor de Mendiburu”. Haiek bildu ziren egun berean eta ordu beretsuan gaude gu ere ehun urte geroago bildurik, Oiartzungo seme argi eta ospatsu Sebastian Mendibururi gorasarre egiteko asmoz. Orduan eta orain bildutako lagunok gara bakarrik eta ezinbestean desberdinak.

Bai al dakizue nortzuk ziren orduan bilduak? Hona zuetako askoren belarrientzat nabasi eta ezagun diren lagun batzuen izenak: Alfredo Lafitte, Agirre Miramon, Jose Manterola, Klaudio Otaegi, Antonio Arzac, eta are ezagunago zuen guztiontzat Pello Errota, haren seme Gorriya eta Otaño bertsolariak, besteak beste. Orduko oiartzuarrei eta omenaldian eskuartu zutenei, halere, beste lagun sotana beltzezko batzuen ez-agertzea izan zitzaien, dirudienez, harrigarri eta mingarri. Mendiburu jesuita izanik ere, ez zen omenaldi hartan jesuitarik bat ere agertu. Hala dio lehen aipatu dudana albistariak: “Los Jesuitas, por motivos de delicadeza fácil de comprender, no han mandado nadie al Centenario”. Hori gainera omenaldi haren eragile eta eratzailerik suharrena Juan Ignacio Arana jesuita azkoitiarra izan zelarik. Egundun berean telegrama bat bidali zioten hemendik Otaegik, Arzakek eta Soraluzek Urduñara, esanez omenaldia ezin hobeki ospatu zela eta zorianak emanez.

Zer gertatu zen inor ez etortzeko? Hilabete batzuk lehenago Sevillan beste jesuita baten mendeurreneko ospakizunean herri agintariek eta Eliz mandatariek ixkanbila itsusi eta zakarra izana zuten, nori bere ustezko lehen aulki eta toki egokiak eman ez omen zizkiotelako eta Oiartzunen ere halakorik gerta ez zedin erabat ez etortzea erabaki zuten Lagundiko Agintariek. Aldiak eta toki handi nahiak aldatu bide dira pixka bat zorionez gure artean —Aragoiko hiriren batean batzuenak osoro aldatu ez badira ere, egunorokoen bidez oraintsu jakin genuenez— eta ez dirudi hemen gaur inor haserretuko denik honi edo hari aulki baten ordeztzea eskaini zaiolako. Horra zergatik, orduko jesuita euskaldunak eta Aita Arana batez ere gaur biziko balira, Oiartzungo herriarekin eta Euskaltzandiarekin elkar harturik Mendibururi omenaldi hau eskaintzera arras pozik etorriko ziratekeelakoan, etorri naizen ni ere eta beste jesuita gehiago gaur Oiartzuna gogoz eta atseginez.

* * *

Herriko seme, apaiz eta euskal idazle izan zen aldetik Mendibururen goresmen eta laudorioak beste hizlariak egin bait dituzte, ni neure gaiari lotuko natzaio ahalik estuen eta laburren. Diodan lehenik orain argitara eman ditudan Mendibururen esku izkribuak duela hogeitamar urte erabili nituela lehen aldiz eskuartearen eta makinaz garbi ipintzen hasi ere bai, Filosofiako ikaskuntzek uzten zizkidaten lanarte eta txolarte urrietan. Berehalaxe, ordea, utzi nuen lan hura bertan behera; ez dakit zergatik. Alde batetik hobe, bada orduan ez nintzen gai eginbehar hori orain egin dudana bezala burutzeko.

Urte asko igaro ziren eta esku izkribuak Loiolako Artxiboan lozorro baketsuan egon, hari eta duela sei urte Salamankan tesia egiten ari nintzeanean Mitxelena jaunak esan zidan arte: “Sei urteren buruan ospatuko da Mendibururen heriotzaren mendeurrena; jesuitek zor diozue urte hartarako lan guztien argitaratzea”. Sekula argitaragabeko esku izkribuak ere Loiolako Artxiboan bazirela kontatu nion eta bertantxe neure buruari agindu lan hori ordurako egingo nuela.

Beste autore batzuk nerabiltzan, ordea, garai hartan eskuartearen eta ohi den bezala hiruzpalau urte igaro zitzaizkidan lan honi ekin gabe. Euskaltzaindian sartzeko mintzaldia egiterakoan, ez bait nuen lagun eta kide langile haien artean esku hutsik agertu nahi, hitz eman nuen nere hurrengo ekarria eta zerbitzua Mendibururen idazlan guztiak argitaratzea izango zela. Eta hona gaur hitz hura betea, edo Mendiburuk liokeenez, osatua. Zorra kitatu baizik ez dut egin, beraz.

Osatua esan dut eta alde bai hala da, baina alde ez. Mendibururen idazlan guztiak ez ditut, izan ere, birrargaratu; birrargaratu bat ere ez, hobeki esan, edo gehienez ere lan txiki bat: *San Franzisko Xabierren bederatzirena*, hau lehen ere bitan Iruñean eta Bilbon argitara emana bait zen, nahiz eta grafia aldaturik. Baina gainerakoak, Mendiburuk berak lehenik eta gero urteetan zehar behin baino gehiagotan inprimatu ziren hiru lehenak —Je-

susen Bihotzaren Devocioa, Jesusen amore-nequeei dagozten cembait othoitz-gai eta Euscaldun onaren viciera— berriro argitara emateko ez dut oraingoz astirik ez biderik izan. Eta ez, noski, merezi ez luketelako, aspaldi ahituak eta agortuak eta inon gutxitan aurki daitezkeenak bait dira, lehen edizioan agertu ziren eran batez ere. Ez dut, beraz, eman hitza osoro bete.

Nik orain argitara eman bakarrak inoiz argitaragabeko berriak dira, lehen aipatutako bederatziruena izan ezik. Horregatik eman diet liburu hauei *Mendibururen idazlan argitaragabeak* izena. Honi nagokiola ere beste zehaztasun bat zor dizuet: Mendiburuk idatzi, baina argitara eman ez zituen liburuetatik bat betiko galdu zen damurik eta hura ere ezin argitaratu izan dut, jakina. Jainkoak daki non dagoen. Karlos IIIgarrenak 1767an bere erre-suma eta kolonia guztietatik jesuitak jaurtiki baino hiru urte lehenago amaitu berria zuen Mendiburuk laugarren liburua: “Christau-dotrin ta Catecismo luce bat” deritza berak; baina han dantzei buruz zioena liburuaren eritzi emaille Larramendiri inola ere gogoko ez izaki, eritzi emaille berriak izendatu, haien ustea jaso, Mendibururi dantzez zioena Idiakez probintzialak ken edo aldarazi eta hainbeste atze-aurre zirela bide, Italiako herbestera aldegiteko errege-manua etorri zitzairen eta gure liburua inprimatu gabe gelditu, dirudie-nez. Hona zer idatzi zuen Mendiburuk berak urte batzuk geroago liburu horrezaz Italiako herbestean: “... Eliz-jaunentzat eta nai duten beste euscaldunendaco bucuric utzi nuena Ital-aldera baño len”. Agertuko ote da inoiz zokoren batean ia milla orrialde zituen liburu hura?

Honenbeste hitz egin ondoren, ez dut oraindik esan zein liburu diren orain lehen aldiz argitara emanak. Hauexek: Asteteren Kristau Dotrinaren itzulpena, Mendiburuk egin eta Larramendik zuzendua; Urte guziko igande eta festegunetarako Irakurraldiak; San Franzisko Xabierren bederatziruena, hirurok euskaraz noski, eta azkenik gazteleraz idatzia, Idiakez probintzi-buruari behin egin zion eskutitz luzea. Zergatik sartu dudan gaztelerazko karta hau ere euskarazkoen ondoan? Oraintxe esango dizuet, liburu bakoitzaren berri hitz gutxiz ematean.

Asteteren Kristau Dotrina Mendiburuk euskarara itzuli eta Larramendik aldatu, zuzendu eta osatua da gaur dakarkizuedan lehenbizikoa. Ezin inola ere konta hemen eta orain liburuxka honek sortzen dituen galdera eta problema guztiak; liburuaren hitzaurrean daude zehazkiro aztertuak. Hitz gutxitan hauxe esango dut. 1747an, Burgosen Asteteren Dotrina beraren euskal itzulpen bat atera zen, itzultzailearen izenik gabe eta horren orde zioena: “... jesuita batec eusqueraz ezarria”. Izena izkutuan gorde zuen jesuita hori batzuen ustez Larramendi zen, besteenez Mendiburu. Villasantek, esate baterako, honela dio: “Se ha atribuido este catecismo al P. Larramendi y parece cierta la atribución”. Yon Bilbaok, aldiz, honela: “... atribuido a Larramendi, parece ser obra de Sebastián de Mendiburu”. Orain bestalde Mendiburuena dirudien eta liburu hauetan argitara ematen dudan beste itzulpena dugu. Zergatik diodan ‘Mendiburuena dirudien’? Hara: Aita Arana azkoitiarrak hau ere Larramendirena, Burgosen inprimatua, zela uste zuen lehendabizian, Bur-

goskoaren alerik ezagutzen ez bazuen ere, eta hala gaztigatu zion behin kartaz Bonaparteri; baina honek Burgoskoaren ale bat bai bait zuen, ezetz erantzun zion, desberdinak zirela eta hori sines zezan bere eskuz eginiko aldakia igorri zion Londrestik. Bonaparte eta Arana etsi-etsiak zeuden Burgoskoa, izenik gabe agertu bazen ere, Larramendirena zela. Aranak honela dio 1884-eko Abuztuaren 12an bere Egunkarian: "...L. L. Bonaparterena (karta, alegia) Londrestik, A. Larramendiren Cristau-Dotrina euskerazcoaren copia berac copiatu batequin..." hartu zuela. Orduan Aranak, Bonapartek bidalia eta Loiolakoa elkarrekin erkatu ondoren, Loiolako esku izkribuaren azalean honela idatzi zuen: "Catecismo del P. Gaspar Astete traducido en bascuence por el P. Sebastián de Mendiburu..."

Ezin uka zezakeen, halere, Loiolakoari ere, nahiz Mendiburena izan, alde askotatik Larramendiren kutsua zeriola eta lehengo hitz horiek honela osatu zituen: "... y revisado por el P. Manuel de Larramendi...". Hortaz zer, Burgoskoa Larramendirena ote da eta Loiolako hau Mendibururena? Sommervogelen *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*-en XIIgarren tomoan, Rivière-k prestatu zuenean, Burgoskoa ez zaio gehiago IVgarren tomoan bezala Larramendiri egotzen, Mendibururi baizik, Aita Uriartek, Aranaren lagun eta kideak, bere *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas...*-en agertzen duen eritziaren arabera. Aranak ere orduko bere eritzia aldatua ote zuen? Uriarteren ustez Burgoskoa eta Loiolakoa batbedera dira, aldaera gutxi batzuk gorabehera. Beste arrazoia ematen du gainera: Mendiburuk Asteteren dotrina itzuli eta *argitaratu* ere zuela bere garaiko bi lagunek, Navarretek eta Hervasek, aitortzen digute; Larramendik aldiz sekula horrelako lanik egin zuenik, inork ez. Burgoskoa ere beharbada Mendiburena da, beraz.

Norbaitek pentsatuko du auzi hori erabakitzea erraza dela, Bonapartek Aranari bidali zion Burgoskoaren aldakia eta Mendibururen hau elkarrekin erkatuz. Bonapartek igorri zion eskuzkoa, ordea, Loiolako Artxibotik izkutatut egin da edo galdu edo norbaitek ostu; han ez dago bederen. Eta Burgoskoaren beste alerik ere ez da ageri Donostiako Diputazioan, ez Madrilgo Bonaparteren bilkinen artean, ez Juan Ramon Urkixorenean ere, hiru toki horietatik esan zidatenez Burgoskoaren ale baten bila nobilelarik. Inon izatekotan Chicagon eta hara, egia esan, ez nuen jo. Liburuxka honekikoa bukatzeko, diodan beste hauxe bakarrik: Loiolakoak bere baitan dituen Larramendiren zuzenketa eta emendailu guztiak orrien azpikaldean ipini ditut ikerlarien egarria berdintzeko.

Bigarren liburuaz, *Urte guztiko igande eta festegunetarako Irakurraldiak* deritzanaz, hitz gutxitan emango dizuet berri. Italiako herbestaldian, berriro Euskalerrira itzultzeko ametsetan eta irrikitan han eman zituen hamabost urte handi haietan, idatzi zuen liburu sendo eta mardul hau, berak hitzaurrean kontatzen digunez. Guri bi tomo heldu zaizkigu soilik, baina bada-kigu segurantza osoarekin hiru zirela Mendiburuk eginak. Hirugarrenak zituen bederatziurren batzuk eta batez ere San Ignazioren gogojardunen azal-

pen luzeak (“en un bascuence muy liquido” diosku hirurak bere etxean gorde-rik eduki zituen Asteasuko Agirrek) betiko galdu zaizkigu, inork zokoren batean aurkitzen ez badu bederen hirugarren ale hori. Bi tomoetako bat ere Loiolako Artxibotik gal zitekeen, hemen dagoen On Manuel Lekuonagatik izan ez balitz, hitzaurrean diodan bezala.

Gero San Franzisko Xabierren bederatziruena dator. Lehengo bi argitaraldietan ez bezala, oraingoan esku izkribuak dauden daudenean ematen ditut, ezer aldatu eta kendu gabe, gainerako idazlanak bezalaxe. Aita Jorge Agirrek, izan ere, bederatziruena dakarren exenplu xebreren bat isildu egin zuen, grafia aldatzeaz gainera Euskaltzaindiaren orduko legeen eta irakatsien arabera.

Gaztelerazko karta dator azkenik. Larramendiren eta Mendibururen arteko harremanak, XVIIIgarren mendeko ohiturak, garai bereko Gipuzkoako zaldun eta handizki, apaiz eta herrien berriak eta Mendiburu beraren bizitza, izaera eta aiurria hobeki ezagutzeko biziki interesgarri delako sartu dut eskutitz hori besteen artean. Ez zaitezela haserre Larramendiren kontra, oiartzuarrok, honek Mendiburu, eskutitzak dioenez, “oiartzuar hisitia... buru gogorra... setoso charra...” (“requemado, hijo de Oiarzun, duro de juicio”) deitzen badu. Dantzak zirela eta ez zirela uste eta eritzi desberdinak zituzten eta ez zion inoiz batak besteari amore eman. Nork bere aldetik ikusten zuen arazoa.

Diodan amaitzeko nere hitzaurreaz gain Mitxelena jaunarena ere badutela liburuek Mendibururen hizkerari buruzko ohar argi eta zorrotzez, ohi duen bezala, hornitua; eta azkenik neure nolazpaiteko lan hau Jose Maria Lojendio zenari eskaini diodala, haren aulkia Euskaltzaindian neuretu nuenan agindu nuenez. Orain liburu hauei esker Mendibururen eskal idazlanak bi halako ugalduta bazaizkigu, izan dadila euskararen ongirako eta Mendiburu beraren eta haren jaioterriaren aintzarako.